

KİTABXANAŞÜNASLIQ**BDU-nun ELMİ KİTABXANASININ ELEKTRON KATALOQU**

A.A.XƏLƏFOV, N.D. MEHDİYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

Məlum olduğu kimi müasir dövrdə informasiyanın cəmiyyətin əsas aparıcı qüvvələrindən birinə çevrilməsi və sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə sürətli keçidlə əlaqədar olaraq XXI əsri «İnformasiya əsri» adlandırırırlar. İnformasiya əsrinin tələblərinə uyğun olaraq yeni informasiya texnologiyalarının kitabxanalara tətbiqi onların qarşısında yeni imkanlar açır. Web-saytlardan elektron kataloqa çıxışın olması kitabxananın öz fondu və digər kitabxanaların fondları haqqında informasiyanı ümumaçıq etməyə, oxuculara dünyanın istənilən nöqtəsindən **INTERNET** qlobal informasiya məkanına daxil olaraq bu informasiyadan istifadə etməyə imkan verir.

Bu gün əksər kitabxanalar zamanənin tələblərinə uyğun olaraq öz oxucularının informasiya tələbatını daha dolğun və operativ ödəyə bilmək üçün kompleks xidmətə keçid dövrünü yaşayır. Bu xidmətlərə kitabxananın ənənəvi məlumat-axtarış aparatının təşkili ilə yanaşı, sənəd axtarışının həm avtomatlaşdırılmış şəkildə, həm də ənənəvi kartoçka kataloqlarından istifadə etməklə həyata keçirilməsini və s göstərmək olar. Bu sadalanan informasiya mənbələrinin hər birinin qiymətləndirilməsinin mühüm kriteriyalarından biri ona olan tələbat və axtarışın səmərəli nəticələnməsidir.

Bir çox mütəxəssislər əsaslı şəkildə elektron və kartoçka kataloqlarında axtarışın keyfiyyəti və səmərəliliyi məsələlərini qarşıya problem olaraq qoyur. Kitabxananın oxucu auditoriyasının daim dəyişib yeniləşdiyi bir şəraitdə bu problemlərin öyrənilməsi biblioqrafik informasiya xidməti ilə məşğul olan şöbənin üzərinə düşür. Oxucu auditoriyasının informasiya tələbatının və onların lazımi xidmətlə təminatının səviyyəsinin öyrənilməsi işi ənənəvi və elektron informasiya ehtiyatlarına çıxışı, elektron və kartoçka kataloqları sistemini yaxşılaşdırmağa və optimallaşdırmağa və ümumilikdə bu işləri mərkəzləşdirməyə imkan verir.

Müasir dövrdə informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbi oxuculara operativ və coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq xidmət göstərilməsini diqtə etdiyindən bu gün ənənəvi kitabxana kataloqlarının elektron kataloqlarla əvəz edilməsi zəruridir. Elektron kataloq oxucuların şəbəkə vasitəsilə kitabxana fondu ilə tanış olmalarını, öz sorğularına operativ və kitabxanaçı-biblioqrafın köməyi olmadan uzaq məsafədən cavab almağı, ədəbiyyatı uzaq məsafədən sifariş verməyi təmin edir.

Qeyd olunan bütün bu məsələlərin həllini qarşıya məqsəd qoyan

Bakı Dövlət Universitetinin «Kitabxananın kompüterləşdirilməsi» Elmi-tədqiqat laboratoriyası Qafqazda ilk dəfə olaraq vahid virtual Azərbaycan elektron kitabxana şəbəkəsinin yaradılmasının elmi istiqamətləri üzərində işləməyə başlamışdır. İlk növbədə beynəlxalq biblioqrafik informasiya mübadiləsini təmin etmək məqsədilə beynəlxalq təsvir və mübadilə formatları üzərində araşdırmalar aparılmışdır. Laboratoriya yarandığı gündən BDU-nun Elmi kitabxanasının Elektron kataloqunu yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuş, 2-3 il ərzində kitabxananın kataloq sisteminin elektron maşınlarla konversiyasını nəzərdə tutmuşdur. Artıq 2000-ci ildə qısa müddət ərzində «Kitabxana 1.0» Avtomatlaşdırılmış Kitabxana Sistemi əsasında BDU-nun elmi kitabxanasının mövcud Azərbaycan dilində olan kitabların elektron kataloqunun yaradılması başa çatdırılmış, bütünlükdə 20 minə yaxın kartoçka buraya daxil edilmişdir.

Qeyd edək ki, BDU-nun Elmi Kitabxanasının kataloq və kartoteka sistemi 2049 vahiddən ibarətdir. Buraya kitabların həm rus, həm də Azərbaycan dilində sistemli və əlifba kataloqu, məqalələrin sistemli kartotekası və BDU alimlərinin elmi əsərlərinin sistemli kataloqu daxildir. Bu ümumi kataloq və kartoteka sistemi birlikdə Elmi Kitabxananın çoxmilyonlu fondunu tərkib və məzmun cəhətdən oxucuların qarşısında çoxaspektli şəkildə açmağa, işıqlandırmaya xidmət edir və geniş miqyaslı biblioqrafik axtarışı həyata keçirməyə imkan verir. Göründüyü kimi bu sistemin qurulması və istifadəsi həddindən artıq əmək və vaxt tələb edən bir prosesdir. Belə ki, kataloqların həcmnin böyüklüyü, onlarda olan ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində müxtəlif təsnifat sistemlərinin istifadəsi, operativ informasiyanın daxil olmasının gecikməsi üzündən əhəmiyyətli dərəcədə vaxt itkisi yaranır. Bunun müqabilində Elmi Kitabxananın elektron kataloqundan istifadə etməklə bir neçə dəqiqə ərzində oxuculara lazım olan ədəbiyyat haqqında informasiyanı tapmağa imkan verir və ümumiyyətlə kataloqun İNTERNET-də, BDU-nun rəsmi saytında yerləşdirilməsi sayəsində oxucular və elektron kataloqdan istifadə etmək istəyən hər bir şəxs kitabxananın fondunda sənəd axtarışını evdən, iş yerindən və hətta başqa şəhərdən belə həyata keçirə bilər.

(<http://www.bsu.az/lib/cat/cgi1/marc/OPACForm-az.html>).

Elektron kataloqun istifadəçi interfeysinə nəzər saldıqda aydın görünür ki, təcrübəli, az çox informasiya texnologiyaları barəsində məlumatlı olan oxucu üçün ondan istifadə etmək heç də çətin olmayacaqdır. Belə ki, bu kataloqun iki versiyası mövcuddur: Azərbaycan və Rus versiyaları. Elektron kataloqun Azərbaycan versiyasında informasiya axtarışını beş baza üzrə həyata keçirmək mümkündür. Bu bazalar aşağıdakılardır:

• Yeni kitablar (burda 2002-ci ildən bu günə qədər kitabxanaya daxil olan Azərbaycan dilində olan nəşrlər yerləşdirilmişdir.)

• Kitablar (1921-2001)

• Jurnallar

• Dissertasiyalar

• Məqalələr

Axtarışa başlanan zaman lazım olan nəşrin dili müyyənləşdirildikdən sonra oxucunun sorğusuna uyğun olaraq bu bazalardan biri seçilir. Daha sonra mövcud axtarış sahələri («*Müəliflər*», «*Sərlövə*», «*Açar sözlər*», «*Nəşr yeri və ya mənbə*», «*Nəşriyyat*», və «*Nəşr ili*») içərisin-

dən müvafiq gələn sahələrdən biri və ya kompleks axtarış aparmaq üçün bir neçəsi seçilir. Bundan sonra seçilən sahəyə uyğun olan axtarış sözü lazımi qrafaya yazılır və **AXTAR** düyməsi sıxılır. Əgər bazada sorguya uyğun ədəbiyyat varsa, bu siyahı şəklində təqdim olunur. Elektron kataloqun rus versiyasında da axtarış eyni qayda ilə aparılır. Sadəcə olaraq burda məlumat bazalarının sayı digərinə nisbətən daha çoxdur. Burada 8 baza mövcuddur ki, onlar da aşağıdakılardır:

- Книги по химии
- Новые книги
- Редкие книги
- Диссертации
- Журналы (Гуманитарные науки)
- Журналы (Технические науки)
- Иностранные журналы
- Статья

Bundan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, biologiya elmləri üzrə rus dilində kitabların elektron kataloqa daxil edilməsi prosesi də artıq başlanmışdır və davam etdirilir.

Elektron kataloqun daimi istifadəçiləri kitabxananın ümumi oxucularının təxminən 25-30%-ni təşkil edir. Təqdirəlayiq haldır ki, istifadəçilərin çox hissəsi əsasən də gənclər fərdi kompüterlərlə işləmək bacarığına malikdirlər və bunun da elektron kataloqla işləyən zaman onlara böyük köməyi olur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, istənilən halda, şübhəsiz ki, istifadəçilərdə informasiya axtarışı mədəniyyətinin, alınan nəticələri qiymətləndirmək və səmərəli istifadə etmək bacarığının, əməli və elektron informasiya daşıyıcıları ilə əlaqəli işləmək vərdişlərinin olması vacibdir.

Kitabxanada informasiya istehsalçıları ilə istifadəçi (oxucu) arasında vasitəçi rolunu məlum olduğu kimi növbətçi bibliograf və məsləhətçilər oynayırlar ki, onlar da ehtiyac olduqda oxuculara lazımi nəşrlərin tapılmasında və elektron kataloqdan istifadə etməkdə yardımçı olurlar, onların elektron kataloqda sərbəst şəkildə axtarış apara bilmələri üçün istifadə qaydalarını oxuculara öyrətməyə çalışırlar. Bu xüsusilə müxtəlif təsnifat sistemləri ilə sistemləşdirilmiş çoxlu kataloqu olan böyük kitabxanalar üçün daha vacibdir.

İNTERNET kataloqlar – daha geniş və məsləhətçiyə ehtiyac olmadan işləyə bilən oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu istifadəçi interfeysinə olan kəskin tələbləri asanlaşdırır. Təbii ki, istənilən informasiya axtarışı üçün müraciət edən istifadəçilərdən ilk növbədə informasiyanın tamlığı (dolğunluğu), axtarışın dəqiqliyi və işin rahatlıq səviyyəsi tələb olunur. Təcrübə göstərir ki, BDU-nun Elmi kitabxanasının elektron kataloquna müraciət edən oxucuların miqdarı müntəzəm olaraq artır. Bununla yanaşı elektron kataloqla işləyən oxucuların sayı təkcə kitabxana daxilində deyil, həmçinin **İNTERNET** vasitəsilə ondan uzaq məsafədən istifadə edənlərin miqdarı da yüksələn xətt üzrə inkişaf etməkdədir. Buna görə də xidməti səmərəliləşdirmək üçün daimi olaraq kitabxananın elektron kataloqu haqqında, onun bir axtarış sistemi kimi oxucuların informasiyaya olan mövcud tələbatını nə dərəcədə ödəyə bilməsi haqqındakı fikirləri öyrənmək vacibdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, hal-hazırda kitabxananın elektron kataloquna ən çox bu və ya digər mövzu üzrə ədəbiyyat toplamaq üçün müraciət edirlər.

Bundan başqa, oxucuların əksər hissəsi biblioqrafik təsviri olan konkret nəşrin, sənədin axtarışı üçün elektron kataloqa müraciət edirlər. Buna görə də istifadəçilərə kitabxananın fondunda olan ədəbiyyat haqqında daha dolğun informasiya vermək üçün elektron kataloq tərtib edilərkən ünsürləri daha dəqiq daxil etmək lazımdır. Oxucuların fikrinə görə axtarış üçün ən prioritet sahə «müəllif», «sərlövhə» və «açar sözlər» sahələridir və bu sahələr üzrə axtarış aparmaq çox uğurlu nəticə verir. Elektron kataloqla iş zamanı oxucular bir sıra problemlərlə üzləşirlər ki, bunlardan da ən əsası onların bəzilərinin axtarışın strategiyası haqqında kifayət qədər məlumatlarının olmamasıdır. Bundan əlavə axtarış üçün sorğunun düzgün qoyulmaması və yaxud lazımi ədəbiyyat haqqında heç bir məlumatın olmaması bəzən səmərəli nəticə əldə etməyə mane olur. Burdan da göründüyü kimi elektron kataloqdan istifadə zamanı meydana çıxan problemlər sistemin çətinliyi və ya qeyri stabil olması ilə əlaqədar deyil, bütün bunların əsas səbəbi oxucuların bir axtarış sistemi kimi elektron kataloq və ondan istifadə qaydaları haqqında informasiyalarının azlığından irəli gəlir. Bu işdə də BDU-nun «Kitabxananın kompüterləşdirilməsi» Elmi tədqiqat laboratoriyası öz köməyini əsirgəmir. Belə ki, elektron kataloqun yaradılması və müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməsi işləri ilə bilavasitə məşğul olan laboratoriya əməkdaşları oxucularla da sıx təmasdadır, onların elektron kataloqla bağlı ortaya çıxan bütün suallarına cavab verir, elektron kataloqdan istifadə bacarıq və vərdişlərinə yiyələnməkdə, lazımi informasiyanı axtarmaqda onlara kömək edir, məsləhətlər verirlər.

Aparılan tədqiqatlar elektron kataloqun gələcək inkişafı üçün böyük praktiki əhəmiyyət daşıyır. Alınan nəticələr kitabxananın bu istiqamətdə işini mükəmməlləşdirməyə kömək edəcək.

QEYDLƏR

1. Azərbaycan kitabxanaları:modernləşmə yolları axtarışında.-B.: Təhsil, 2003. -56 s.
2. BDU-nun «Kitabxananın kompüterləşdirilməsi» ETL-nın 1999-2005-ci illər üzrə hesabatları.
3. Xələfov A.A. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri və problemləri // Respublika.-2002.-17 aprel.
4. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность. Лекции.-М.: Изд. МГУ. - 2000. -48 с.
5. Серова О.В. Пользователи электронного каталога (Итоги исследования РГБ) // Библиотека. - 2005.

ЭЛЕКТРОННЫЙ КАТАЛОГ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ БГУ

А.А.ХАЛАФОВ, Н.Д.МЕХТИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются роль библиотек в современном информационном обществе, проблемы внедрения новых информационных технологий в деятельность библиотек, значение электронного каталога, а также отмечаются важность электронного

каталога в улучшении библиотечно-информационного обслуживания читателей. Кроме того, основная тема статьи посвящается Электронному каталогу Научной Библиотеки Бакинского Государственного Университета, его форме и содержанию, технологии работы и основным базам данных.

ELECTRON CATALOGUE OF SCIENTIFIC LIBRARY OF BSU

A.A.KHALAFOV, N.D.MEKHTIYEVA

SUMMARY

There have been clarified to the conception electron catalogue, the role of the libraries in the modern informed society, the importance of the electron catalogue in the raising of level of library service to readers in the article. In clause are considered problems of introduction of new information technologies in activity of libraries, value of the electronic catalogue, a role of libraries in a modern information society, and also are marked importance of the electronic catalogue in improvement library-information service to readers. Except for that the core the theme of clause is devoted on the Electronic catalogue of Scientific Library of the Baku State University, its form and the maintenance, technology of work and data bases.